

DEN STRATEGISKA UTVECKLINGEN I ÖSTERSJÖN EFTER 1945

Av kapten T. WULFF

ANDRA världskriget medförde genom det ryska framträngandet vid Östersjöns östra och södra strand en betydelsefull förskjutning i det militärpolitiska läget inom Östersjöområdet. Från att tidigare ha varit instängda i Finska vikens innersta del har ryssarna nått fram till havet på bred front, vilket varit en viktig förutsättning för Sovjets nuvarande marina expansion. Härtill kommer, att den tidigare balansen i Östersjön blivit rubbad genom bortfallet av den tyska flottan och som en följd härav har en allt starkare rysk dominans gjort sig märkbar. Den växande motsättningen mellan stormaktsblocken har medfört att Östersjön på sista tiden fått ökad strategisk betydelse genom sitt läge på gränslinjen mellan väst och öst och genom båda parter vitala intressen inom området.

Stormaktsblockens strategiska intressen i Östersjöområdet.

Vid den ryska Östersjökusten ligger Sovjets största örlogsbaser och skeppsvarv och i kustens närhet ligger viktiga krigsindustrier främst i Leningradområdet. För Sovjet är det därför av utomordentlig vikt, att icke motståndaren behärskar Östersjön, vilket skulle innebära ett allvarligt hot mot den ryska flottans baser och mot vitala delar av ryskt territorium. I stället önskar ryssarna själva få kontroll över Östersjön för att härigenom trygga sina viktiga baser och sitt territorium och samtidigt skapa lämpliga undandragna övningsområden för sina sjöstridskrafter. Genom kontrollen över Östersjön vinner man också, att den ryska luftbevakningen får bättre möjligheter att upptäcka flyganfall västerifrån mot Leningrad och Baltikum.

Den ryska Östersjöflottan är numera betydligt starkare, än vad

som kan anses motiverat av uppgifter enbart inom Östersjön. Stora delar av denna flotta — i första hand ubåtar men sannolikt även kryssare och jagare — kommer därför att vid ett krigsutbrott söka sig ut ur Östersjön för att slå mot Västsidas känsliga sjöförbindelser över Atlanten. För att dessa sjöstridskrafter skall kunna nå ut till anfallsområdena fordras, att passagen genom Östersjöutloppen kan säkras. Ur Sovjets synpunkt är sålunda kontroll över Öresund och Bälten ett starkt önskemål, både för att underlätta egna sjöstridskrafternas operationer och för att hindra Västmakternas sjöstridskrafter att inpassera.

Vid ett ryskt anfall i Mellaneuropa kommer sannolikt Västmaktsflyget att rikta hårda slag mot landkommunikationerna och transportläget kan bli ansträngt för Sovjet. För att i ett sådant läge komplettera landförbindelserna mellan Sovjetryssland och fronten i Europa, kan sjötransporter över Östersjön komma att spela en stor roll. Om Sovjet kan utnyttja Östersjön för sina transporter, finnes också möjlighet att understödja anfallet i Mellaneuropa genom överskeppningsföretag på norra flanken. Vid ett anfall mot Danmark eller Sverige är ryssarna likaså beroende av att kunna utnyttja Östersjön för överskeppning av sina trupper.

Sjöförbindelserna över Östersjön har dessutom betydelse för att Sovjet skall kunna säkra tillgången på viktiga strategiska råvaror från Sverige. Det är framför allt den svenska järnmalmen, som är av intresse, eftersom polska och tjeckiska järnverk i stor utsträckning är beroende av tillgång på svensk malm. Ur Sovjets synpunkt är det därför önskvärt, att Östersjöns sjöförbindelser kan undandragas från fientliga anfall, vilket bäst främjas genom rysk kontroll över hela Östersjön.

Ur Västmaktssynpunkt utgör Östersjöområdet den känsliga norra flanken i NATO-försvaret på Europas fastland och denna flank får inte försummas, om NATO-fronten skall hålla. Framför allt är kontrollen över Östersjöutloppen av stor betydelse. Så snart som möjligt efter krigsutbrott önskar Västmakterna spärra Östersjöutloppen för att därigenom hindra främst de talrika ryska ubåtarna att löpa ut ur Östersjön. Med hänsyn till det stora antalet ubåtar som för närvarande ingår i ryska Östersjöflottan — omkring 100 st. — kan ett instängande av dessa ubåtar få avgörande betydelse för krigets förlopp. För att kunna anfalla de undandragna ryska örlogsbaserna vid Östersjökusten vill Västsidan ha möjlighet att låta egna sjöstridskrafter inpassera i Östersjön. Kontrollen över Östersjöutloppen i syfte att hindra motståndaren att

passera och samtidigt medgiva egna sjöstridskrafters passage är sålunda ett primärt önskemål för båda parter.

För operationer i Östersjön torde Västmakterna i första hand avse lätta sjöstridskrafter, som får anfalla de ryska baserna från sjösidan och riva upp de ryska sjöförbindelserna. I vissa lägen kan det också tänkas, att hangarfartyg får löpa in, för att hangarfartygsflyget skall kunna rikta förödande slag mot de ryska förbindelselinjerna i Mellaneuropa och mot viktiga industriområden i nordvästra Ryssland. Mot dessa mål kommer givetvis också det landbaserade Västmaktsflyget att rikta kraftiga anfall, men en viktig förutsättning härvid är, att lämpliga flygfält disponeras i Östersjöns närhet.

Utvecklingen i Östersjön efter 1945.

Redan i samband med krigsslutet 1945 märktes den ryska strävan efter ökat inflytande inom Östersjöområdet, då de baltiska staterna införlivades med Sovjetterritoriet samt Polens och tyska östzonens kuster lades under effektiv rysk kontroll. De nya kustområdena avskildes hermetiskt från ytttervärlden och en befästningskedja påbörjades utefter kusten. Den tidigare örlogsbasen Leningrad återuppbyggdes efter krigets härjningar och i de erövrade områdena anlades nya baser i Tallinn, Riga, Libau, Memel och Königsberg. I Memel anlades stora bombsäkra ubåtstunnlar av tysk modell och Königsberg — numera omdöpt till Kalinograd — blev huvudstation för den växande ryska Östersjöflottan. Allt eftersom Sovjets marina upprustning fortskred, började även polska och östtyska hamnar att utnyttjas av de ryska sjöstridskrafterna och i dagens läge har ryssarna viktiga örlogsbaser bl. a. i Swinemünde, Rostock, Wismar och Stralsund. En särställning intar Rügen, som helt övertagits av den ryska krigsmakten och där nyligen stora ubåtsbunkrar färdigställts. De omfattande ryska befästningsarbetena på Rügen medförde ju som bekant, att de svenska tåg färjorna icke längre fick använda Sassnitz' hamn. De ryska kustbefästningarna kompletteras med ett flertal robotbaser utefter hela kusten och bl. a. har den tyska försöksstationen för robotvapen i Peenemünde övertagits av ryssarna.

Samtidigt med att Sovjet anlade nya örlogsbaser vid Östersjö- kusten, igångsatte ryssarna en intensiv upprustning av såväl örlogs- som handelsflotta. Denna utveckling har lett till att den gamla kontinentalmakten Ryssland idag räknas som en betydande

sjömakt. Nybyggnadsverksamheten inom örlogsflottan inriktades i första hand på ubåtsvapnet, som för närvarande omfattar ca 350 moderna enheter och som för varje år utökas med ett 50-tal nya båtar. Som en jämförelse kan nämnas att Tyskland vid andra världskrigets början hade 69 ubåtar! Den ryska varvsindustrin har också varit mäktig att bygga upp en imponerande övervattensflotta, vars främsta representanter är de nya kryssarna av Sverdlov-typ.

I takt med den ryska sjömakts tillväxt började Sovjets anspråk på hegemoni inom Östersjön att göra sig märkbara. Det första beviset härför var uppbringningen av de svenska fiskefartygen Larex och Marion på internationellt vatten i södra Östersjön i februari 1950. I notväxlingen med anledning av det ryska övergreppet framkom, att Sovjet hävdade 12 distansminuters gräns för alla sina kustfarvatten i Östersjön. Detta är direkt stridande mot bestämmelserna i Dorpatfreden från 1920, enligt vilka det ryska territorialvattnet i Östersjön skall ha en utsträckning av 4 distansminuter. Sovjets nya gränsdragning har tillkommit uteslutande för att skapa en säkerhetszon utanför de ryska kusterna och inga som helst hänsyn har tagits till att det innanför gränslinjen ligger viktiga fiskevatten, som svenska och danska fiskare är beroende av. Försöken att lösa denna fråga vid internationella domstolen har som bekant strandat på Sovjets motstånd.

Ett nytt bevis för den hänsynslösa ryska maktpolitiken lämnades i april 1950, då ett amerikanskt spaningsplan sköts ned av rysarna över östra Östersjön. Händelsen var ett utslag för den ryska inställningen, att Östersjön skulle vara ett sovjetkontrollerat innanhav. Helt i linje med denna nya inställning framlade den ryske statslärd, professor Molodtsov en teori angående kontrollen av trafiken i Östersjön. Enligt Molodtsov skulle denna trafik helt kontrolleras av strandstaterna och örlogsfartyg tillhörande andra stater skulle icke tillåtas att inpassera. De ryska teorierna strider emellertid mot den bestämmelse, som tillkom 1857 i samband med Öresundstullens slopande, att Östersjön skulle vara ett fritt hav, dit såväl örlogs- som handelsfartyg från alla nationer skulle ha rätt att inpassera.

Vid flera tillfällen under senare år har de talrika ryska fiskefartygen i svenska och danska farvatten väckt oro och uppmärksamhet. Många gånger har fartygen uppträtt under sådana omständigheter eller på sådana platser, att fiske knappast kan ha varit orsak till besöken. Det kan i detta sammanhang vara skäl

att påminna om hur japanerna åren 1936—41 med liknande små fiskefartyg systematiskt undersökte de delar av Sydöstasiens farvatten, där deras offensiv sedan gick fram.

De hittills tydligaste och mest upprörande utslagen för Sovjets strävan efter herraväldet i Östersjön var nedskjutningarna av de båda svenska flygplanen sommaren 1952. Det fria havet och luft- rummet där ovanför var inte längre fritt — de internationella överenskommelserna var ingenting värda inför den ryska expansionspolitiken. Sveriges möjligheter att utnyttja Östersjöns fria vatten beror i detta läge ytterst på om den svenska flottan och det svenska flyget har tillräckliga resurser för att hävda vår rätt.

Västmakternas intresse för Östersjön visade sig först i samband med Atlantpaktens tillkomst, då Sovjet redan hunnit säkra sin ställning i Östersjöområdet. Danmarks anslutning till Atlantpakten har emellertid varit en betydelsefull framgång för Västsidan, ty härigenom skapas möjligheter att behärska Östersjöutloppen och dessutom kan de danska öarna användas för basering av lätta sjöstridskrafter. Att Västmakterna f. n. behärskar Kielkanalen, har knappast någon strategisk betydelse, eftersom kanalen sannolikt blir skadad redan i krigets öppningsskede och dessutom lätt kan erövras landvägen av ryssarna.

Den uppmärksammade Main Brace-manövern i skandinaviska farvatten hösten 1952 visade i någon mån, vilken betydelse Västmakterna numera tillmäter Östersjöområdet och samtidigt var manövern en demonstration mot den ryska hegemonin i Östersjön. Genom manövern uppläggning kunde också vissa strategiska riktlinjer urskiljas; bl. a. framstod Bornholms betydelse för Västsidan. Bornholm kan spela en viktig roll i Västförsvaret, om ön utnyttjas för basering av lätta sjöstridskrafter. Dessutom kan Västmakterna anlägga baser för robotvapen på ön för beskjutning av baser och hamnar på nordtyska kusten. Den brittiska minkryssaren Apollos uppträdande i Östersjön under övningen antyder att Västsidan planerar utläggning av omfattande mineringar för att stänga in de ryska sjöstridskrafterna i Östersjön.

Sedan sommaren 1952 har frågan om förläggning av amerikanska flygstyrkor till Jylland varit aktuell, utan att något avgörande ännu kunnat träffas. Den föreslagna baseringen skulle innebära en avsevärd förstärkning av NATO-försvarets norra flank samt en högre beredskap för Danmarks försvar och en förbättrad kontroll över Östersjöutloppen.

En faktor, som i hög grad kan inverka på strategin i Östersjön,

Den strategiska utvecklingen i Östersjön efter 1945

är den västtyska upprustningen, antingen denna utföres inom Europaarméns ram eller den igångsättes på direkt amerikansk tillskyndan. Denna upprustning skulle även innebära, att en tysk flotta skapas, huvudsakligen bestående av lätta övervattensstridskrafter med basering på Östersjökusten. Genom denna nya Västmaktsstyrka skulle en motvikt kunna skapas mot den ryska övermakten i Östersjön och NATO-försvarets norra flank skulle bli bättre tryggad. Med en flankerande basering i förhållande till Öresund och Bälten kunde dessa lätta sjöstridskrafter dessutom verkamt bidra till försvaret av Östersjöutloppen.